

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

**КАРЛ ХАУСХОФЕР — ГЕОПОЛИТИКА У
РАЈАМА НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА
ДИПЛОМСКИ РАД**

МЕНТОР:

**др Владимир Ајзенхамер,
доцент**

КАНДИДАТ:

Вукан Пејић

Београд, 2021. године

Садржај

УВОД-----	4
РАЗРАДА-----	5
1. Теоријски оквири немачке геополитичке школе прве половине двадесетог века-----	5
1.а Рађање немачке геополитичке школе-----	5
1.б Карл Хаусхофер — „уметник геополитичке мисли”-----	8
2. Геополитика као ударна песница Трећег рајха-----	13
2.а Развој просторног поимања Адолфа Хитлера-----	13
2.б Процват геополитике у националсоцијализму-----	14
2.в „Геополитику” пишу победници-----	16
3. Поход на исток-----	18
3.а Историја-----	18
3.б Поход на исток за животни простор-----	19
3.в Значај дунавског басена и Цариграда-----	22
ЗАКЉУЧАК-----	26
Списак коришћених извора-----	27
Списак прилога-----	28

УВОД

Утицај човека на простор и обратно, простора на човека, присутни су још од најранијих облика људских заједница. Људски утицај на околину је огроман, али ни значај географских одлика није занемарљив нарочито када се узму у обзир утицаји на свакодневне навике, начин исхране, здравље човека и његов животни век. Политичка географија, а потом и геополитика, настаће од географије, а управо Немци се могу похвалити са два најзвучнија имена географске научне јавности деветнаестог века, то су Ритер (Carl Ritter) и Хумболт (Alexander von Humboldt). Немачка геополитичка школа и уопште биологистички приступ су оставили неизбрисив траг у науци и отворили потпуно нову димензију за проучавање простора. Трновит пут поновног доказивања геополитике као науке тренутно је у јеку. Отклон од идеје националсоцијализма и негативне конотације коју је геополитика добила у свом „златном” добу је тежак задатак али сведоци смо да геополитика одолева, опстаје и бори се за своје место науке у 21. веку.

Континуитет у географској традицији Немачке завршава се Карлом Хаусхофером (Carl Haushofer), официром, професором геополитике и веома утицајном особом свог доба. Он је увидео значај идеја својих претходника и имплементирао их у своју пројекцију светског поретка. Тако се идеје као што су *аутаркија*, *продор на исток* (Drang nach Osten), *Средња Европа* (Mitteleurop), стапају у идеју *пан-региона*. Овај рад управо се бави улогом Хаусхофера у нацистичком режиму. Кроз истраживачки рад настојао сам да што боље одговорим на питање: ***да ли је Карл Хаусхофер пресудно утицао на савезништво Јапана и Трећег рајха?*** За истраживање тог питања било је потребно разумети дух времена у коме није било јасних разлика између геополитике и политичке географије, а немачка нација се хватала за сламку спаса, прижељкујући ревизију Версајског споразума.

РАЗРАДА

1. Теоријски оквири немачке геополитичке школе прве половине двадесетог века

1.a Рађање немачке геополитичке школе

Географија је стала на чврсте научне основе, захваљујући делима немачких географа, Александра фон Хумболта и Карла Ритера, у првој половини XIX века. Карл Ритер тада поставља темељну констатацију о „прикованости државе за земљино тле” (Младеновић, 1995, стр. 40). Како тврди Грчић, „овде је било много упрошћеног природног детерминизма, али они су ипак положили темељ систематском изучавању проблема земља—човек” (Грчић, 2011a, стр. 7). Овакво залеће било је потпора за даљи развој географије, а потом и геополитике.

Фридрих Рацел (Fridrih Racel) је заступао становиште да тло обликује људе који на њему живе. Остварио је изузетан утицај на немачку јавност а нарочито на будућег фирера. Рацелова тумачења „законитости просторног раста држава” била су добро примљена од стране милитаристички настројених фашистичких режима (Немачка, Италија, Јапан) (Килибарда, 2008, стр. 35). Међутим, са правом се поставља питање да ли су лидери тих држава заиста веровали у научну заснованост тих теорија или су ипак само искористили њену моћ. Рацелов изразити физичко-географски детерминизам представља полазиште чији су природан след немачке геополитичке идеје. Његове теорије су нераскидива веза између немачких географа 19. века и геополитичара 20. века. „У свом делу *Антропогеографија* заменио је Ритерову „геолошку синтезу” земље и људи, „биолошком синтезом” крви и тла (Blood und Raum)” (Грчић, 2000, стр. 33), доктрином коју ће нацистички режим користити као једну од четири принципа, то јест „права”. Рацел је тврдио да „животни простор (Lebensraum) утиче на човека четвороструко:

- ❖ утиче на тело и дух појединаца који чине народ;
- ❖ утиче на просторно ширење народа, у погледу правца простирања (планине изолују народе а равнице их спајају);
- ❖ ширење и измене просторних односа делују на одржање, ублажавање или јачање одређених особина;
- ❖ врши дејство на унутрашњи састав народног организма својим природним богатствима и олакшава или отежава саобраћај” (Грчић, 2000, стр. 33).

Према Рацелу, пораст броја становника упоредо са развојем културе, нужно појачава нагон за ширењем животног простора. Изузетно је значајно његово истраживање мора, као фактора који

доприноси развоју цивилизације, о чему говори његов рад „Море, извор моћи народа” (*Das Meer als Quelle der Voelkergroesse*, 1900) (Пророковић, 2014, стр. 153). Корак даље ка оснивању геополитике, или боље речено авангарда геополитике, била је његова књига Политичка географија.

Иако се може закључити да се геополитичка мисао развијала још код античких војсковођа, кованицу геополитика први је употребио **Рудолф Кјелен** (Johan Rudolf Kjellén) тек на размеђу 19. и 20. века, одређујући је као науку „о држави као географском организму или појави у простору: дакле о држави као земљи, територији, подручју или најизразитије као земљишту” (Кјелен, 1943, стр. 44). Утицај овог шведског германофила на немачку јавност био је огроман. Његова дела су са нестрпљењем превођена на немачки језик и продавана широм Немачког царства. Кључна Кјеленова мисао, која је и основа немачке геополитичке школе, јесте „да су државе, како их у повести сусрећемо и како се у стварности међу њима морамо кретати, чулно-разумна бића — баш као и људи” (Кјелен, 1943, стр. 30). За своју теоријску поставку о држави као животном облику, Кјелен проналази узор у Платону, који је са свог теоријско-филозофског становишта државу видео у људском облику, као и у Мененију Агрипи, чијег су се става о „устима и стомаку” доследно придржавали многи потоњи државници (Степић, 2016, стр. 157). Такође Кјелен се позивао на свог сународника, Ханса Јерту (Hans Hierta), историчара, политичара и уставно-правног писца који је износио ставове о држави као „органском индивидууму” који је „сврха сам по себи”, а међу непосредним претходницима као што су Ранке, Пенк, Ритер и Рацел проналазимо готово идентичан биологистички концепт (Степић, 2016, стр. 157). Принцип живог организма подразумева да се државе рађају, расту, развијају, али и умиру. Развој је могућ, објашњава Кјелен, једино ако има довољно простора. Он је такође сматрао да се рађање државе може одвити примарним или секундарним поступком. Под примарним, Кјелен је подразумевао формирање државе која „настаје не угрожавајући дотадашњи међународни поредак, земље и народе у окружењу” (Степић, 2016, стр. 157), док се са друге стране формирање државе секундарним поступком одвија „унутар већ постојећег система држава, кршењем међународног правног поретка, на штету једног или више суседа” (Степић, 2016, стр. 157).¹ За разлику од Хаусхоферове замисли о проширеној Немачкој, Кјелен је замишљао концепт космополитске лиге независних држава под вођством Немачке (Централноевропска унија), која би уз поштовање свачијег појединачног народног идентитета гарантовала њихову сигурност и образовала немачку економску интересну сферу (Tunander, 2001, p. 462). „Интереси Немачке, према шведском политикологу, истоветни су са интересима Европе у целини, чак и када Европљани који живе у њеном суседству нису увек убеђени у то” (Стојкерс, 1995, стр. 24). Многе Кјеленове идеје надживеле су различите облике немачке државности, а неке су актуелне и данас. Кјелен је сугерисао да Немачка уз помоћ Турске треба да прошири свој утицај на Дарданеле и Персијски залив (програм Елба-Еуфрат) и на Египат укључујући Суецки канал, Судан и Африку до екватора (програм Елба-Екватор) (Грчић, 2000, стр. 38).

¹ Као пример, Кјелен је навео настанак Албаније 1913. године која је више плод интереса страних сила него ли сазреле државотворне воље албанског народа.

Управо овај савет је отворио питање немачког продора на исток који већ више од једног века опстаје као утопијски идеал проширења немачког утицаја. Кјелен је аутор који је са стране сагледао ситуацију и у Немачкој видео кохезивни фактор континенталног значаја који би био носилац општег европског интереса. Један од најзапаженијих настављача Кјеленових идеја био је Ото Мул (Otto Maull), географ и професор Универзитета у Грацу (Степић, 2016, стр. 233).

„На трагу Рацела и Кјелена, **Фридрих Науман** (Friedrich Naumann) је развио концепцију Средње Европе (Miteuropa) и њеног геополитичког значаја за интеграцију немачког геополитичког простора” (Деспотовић, 2012, стр. 17). Значај овог простора, као интересне сфере Немаца, је велик, и никада није престао да буде важан. Немачка и данас користи меку моћ како би овладала овим простором и издваја значајна средства за пројекте као што је Дунавска стратегија. Према Науману, централну улогу у средњој Европи Немачка заслужује не само због величине територије и јачине економије, већ и због супериорности немачке културе и организованости, а средњоевропска интеграција би се, по предлогу Наумана, одвијала у три корака: прво би се регулисало питање економске сарадње, затим би се регулисало питање војне сарадње и на крају би дошло до дефинисања јединствене спољне политике (Пророковић, 2014, стр. 37).

Значајна личност за судбину немачке геополитичке школе посредно је био британски геополитичар **сер Хелфорд Џ. Макиндер** (sir Helford J. Mackinder). Он је био географ и директор Лондонске економске школе који је извршио постављање свих суштинских појмовно-категоријалних структура геополитике (Деспотовић, 2012, стр. 17). Својом теоријом о *срцу (средистију) света (Heartland)* директно је одредио Немачку и Русију као континенталне претње по интересе Уједињеног Краљевства као маритимно одређене државе. Његов практичан учинак остварио се склапањем Версајског мировног уговора, стварајући између Немачке и Русије санитарни кордон такозваних лимитираних држава, које спречавају остварење стратешког континенталног савеза који би био стуб евроазијатства (Деспотовић, 2012, стр. 18).

Немачки правник и политиколог, **Карл Шмит** (Carl Shmit), разрађује Макиндерову теорију сукоба таласократије и телурократије, указујући на неспојивост номоса мора и номоса земље. Шмит тврди да су силе мора, које су оличене у Левијатану, и силе копна, оличене у Бехемоту, цивилизацијски потпуно опречне (Деспотовић, 2012, стр. 22).² За разлику од Хаусхофера, Шмит је отворено подржавао сваку одлуку Хитлера и био је члан његове партије. Партији је приступио 1933. године и био је веома активан све до сукоба са идеолозима „СС”-а (*Schutzstaffel*) после ког се повукао из јавне политике и посветио се научном раду (Степић, 2016, стр. 249). Шмитов научни рад се може раздели на три најзначајније одреднице: *Велики простор*, *Антагонизам копна и мора* и *Номос земље*. Приметио је међуратно гашење евроцентризма и померање утицаја ка „новом” западу, тачније ка новом хегемону са друге обале Атлантског океана (Степић, 2016, стр. 254). У својим радовима посебну пажњу посветио је истраживању

² Левијатан је назив за огромну рибу која је симбол океана, а Бехемот за слона или бика као симбола копна (Деспотовић, 2012, стр. 22).

геополитичке позиције Велике Британије и предностима које су допринеле развоју Британске империје.³

„Од 1945. године долази до прекида развоја немачке геополитичке теорије, а чак ни шест деценија после Другог светског рата у овој земљи се не говорио отворено о геополитици, на начин на који се то на пример ради у САД, Кини, Русији и Индији” (Пророковић, 2014, стр. 157). Ипак, и поред свега немачка геополитичка школа је остварила велики утицај. У суседној Француској такође су увидели утемељеност Макиндерових схватања, међутим до дилеме је дошло због питања којој се идеји Француска треба приклонити, идеји евроазијатства и савеза Париз—Берлин—Москва или англосаксонској таласократској идеји. Немачка геополитичка школа оставила је запажен утицај у Италији. И поред дужине своје обале и изласка на пет мора у, рекли бисмо маритимно одређеној, Италији проналазимо следбенике немачких континенталних идеја као и идеја евроазијатства. Идеја континентализма достигла је свој врхунац крајем Хладног рата, током којег су интернационални СССР и неевропске САД поделиле Европу на две интересне сфере и постали њени хегемони. У Италији крајем XX и почетком XXI века оснивају се часописи *Лимес* и *Еуразија*, а најзвучније име италијанске школе евроазијатства био је Карло Терађано (Carlo Terracciano) који је у теорију копна и мора уградио „феномен три Медитерана” (европског, америчког и далекоисточног) (Степић, 201, стр. 400). Најзначајнији савремени геополитички теоретичар Русије и идеолог неоевроазијатства, Александар Дугин (Алекса́ндр Ге́льевич Ду́гин), у једној од својих етапа прелажења из униполарног у мултиполарни међународни поредак, је применио идеје немачких геополитичара.

1.6 Карл Хаусхофер — „уметник геополитичке мисли”

Хаусхофер се родио у Минхену, престоници Баварске, уочи Француско-пруског рата (Ерл, 1952, стр. 417). У то доба немачки етнос био је подељен на десетине државица, са не баш занемарљивим разликама између протестантског севера и католичког југа. Баварска је тада била чврсто против уједињења и у рату 1866. између Аустрије и Пруске, стала је на страну географски, религијски и културно ближег Беча. Када је 1887. године завршио Краљевску максимилијанову гимназију, Хаусхофер постаје кадет Првог краљевског пука и 1889. завршава Нижу школу Војне академије, а потом од 1890. до 1892. похађа Артиљеријску и Инжењеријску школу, да би 1895. године био примљен у Ратну школу, коју ће за три године завршити са оценом „окувалификован за генералштабне и наставничке дужности” (Ерл, 1952, стр. 417). Иако је желео да постане уметник, животни пут га је одвео на сасвим другу страну, али Хаусхофер је, испоставиће се, и ту показао своју креативност.

„Ратну академију завршио је као трећи у класи, са завршним радом на тему критичке анализе Битке код Таненберга (1410)” (Herwig, 1999, р. 222). Након периода службовања у касарнама, 1904. године бива враћен у генералштаб, а потом 1905. почиње његова наставничка каријера у

³ Као предности је одређивао таласократску одређеност и значајне изуме, а комбинација ова два довела је до преображаја Левијатана из огромне рибе у машину (Дугин, 2004, стр. 339).

Војној академији где је предавао нову војну историју (Ерл, 1952, стр. 435). 1907. године напушта католичку цркву, јер свештеник није желео да одржи опело за његовог оца због ранијег покојниковог либералног активизма (Herwig, 1999, р. 222). Наредне, 1908. године, бива послат на далеки исток, у Јапан, као први војни посматрач баварске војске (Ерл, 1952, стр. 435). Посета далеком истоку била је непроценљиво искуство за Хаусхофера. Задивљен Јапаном и силином његовог успона, у Минхен ће понети корисна искуства која ће преносити како студентима, тако и осталим сународницима. Своју задивљеност није нимало крио, о чему говори и књига под називом „Велики Јапан” (*Dai Nihon*) коју је објавио 1914. године, а у којој је садржана опширна студија о успону и снази „земље излазећег сунца”. 1912. повлачи се из активне војне службе, незадовољан чињеницом да је „догурао” само до чина мајора, пред почетак Великог рата брани своју прву докторску дисертацију и бива враћен у активну службу (Ерл, 1952, стр. 435).

Хаусхофер се кроз свој живот водио Хераклитовом мишљу — „*рат је отац свих ствари*”. Да је заиста веровао у то гесло и да је био срећан због рата приметила је и његова жена Марта, која је у свом дневнику забележила да Карл, од како је чуо вест о рату, изгледа десет година млађе (Herwig, 2010, р. 5). Почетак рата за Хаусхофера је значио да постоји шанса за прекрајањем граница. У рату је унапређен у чин бригадног генерала и ратовао је и на Западном, и на Источном фронту (Herwig, 1999, р. 222). За исход рата кривио је унутрашње непријатеље — пацифисте, либерале, социјалисте и капиталисте.⁴ Након рата, пун незадовољства, ступа у анти-републикански покрет (*Einwohnerwehr*) а потом и у организацију Оберланд (*Oberland*) (Herwig, 1999, р. 224). 1919. године, Хаусхоферу почиње академска каријера и те године брани и своју другу дисертацију — „Основне контуре развоја Јапанског Царства 1854-1919” (Herwig, 1999, р. 224). На факултету упознаје Рудолфа Хеса (Rudolf Hess), свог будућег асистента и највернијег следбеника, са којим ће имати веома присан однос. Упоредо са академском каријером прикривено се залаже за обнављање немачке војске и генералштаба, који су укинати мировним уговорима (Степић, 2016, стр. 235). 1923. године се придружио, а идуће године постао и председник, Удружења за очување немачког расејања (*Verein für die Erhaltung des Deutschtums im Ausland*) (Степић, 2016, стр. 235). На овој значајној позицији имао је директан контакт са великим бројем Немаца који су живели ван матице, а самим тим и увид у политичко стање и положај свог народа у туђини.

Хаусхоферов утицај је из године у годину видно растао. 1923. године оснива Часопис за геополитику (*Zeitschrift für Geopolitik*), а његов главни уредник постаје наредне године (Степић, 2016, стр. 235). Часопис ће убрзо постати најзначајнији научни часопис из области географије али и најпопуларнији научни часопис код ненаучне јавности. Од 24. јуна до 12. децембра 1924. године, сваке среде, Хаусхофер посећује Хитлера и Хеса у затвору Ландсберг где су „млади лавови”, како их је називао, служили казну затвора због покушаја државног удара (Herwig, 2010, р. 9). Остало је неразјашњено зашто заузети универзитетски професор, недељно, један свој радни дан користи за посету затвореницима, прелазећи притом удаљеност од преко педесет

⁴ Овде се јасно може повући паралела између Хаусхофера и Хитлера. Нагомилавање незадовољства навешће два неостварена уметника да створе основе Трећег Рајха.

километара у једном смеру. Хаусхофер им је током посета предавао о геополитици и читао дела Ранкеа, Маркса, Ничеа, Рацела, Кјелена, Бизмарка, Клаузевица, а посебну пажњу посветио је подучавајући их о својем делу „Велики Јапан” (*Dai Nihon*), као и радовима из Часописа за геополитику (Herwig, 2010, р. 9). Хаусхофер је Хитлеру указао на потенцијал Јапана и на његову империјалну борбу. Приближио је будућем фиреру дух далеког истока и моћ земље излазећег сунца. 1933. године, тада већ професор геополитике, постао је директор Института за геополитику на Универзитету у Минхену, а председник Немачке академије био је од 1934. до 1937. године (Степић, 2016, стр. 235). На Институту за геополитику развијају се и разрађују геополитичке идеје које ће касније бити прихваћене и примењене у политику Трећег Рајха. Ова установа није имала само научни значај, она је немачке геополитичке идеје успешно преносила до свих грађана, ма ком друштвеном слоју они припадали. Тај задатак олакшавала је незавидна ситуација у којој се немачки народ налазио.

Прилог 1: Насловна страна Часописа за геополитику

Извор: <https://www.zvab.com/servlet/BookDetailsPL?bi=15506029642>, (7 .4. 2021)

Што се тиче политичког живота, Хаусхофер је био члан Немачке народне партије све до 1925. године, када је подржао генерала Хиденбурга на председничким изборима (Herwig, 1999, р. 225-6). Очигледно је да је Хаусхоферов каријерни напредак текао упоредо са уздизањем нацизма. Занимљиво је након једног столећа упоредити животне путеве Хитлера и Хаусхофера, два (не)остварена уметника, којима се путеви састају у успону националсоцијализма. Иако је Хаусхоферов живот подвргнут разним мистификацијама, не постоје докази да је икад приступио Хитлеровом покрету (Herwig, 1999, р. 225). Његове геополитичке мисли су заиста утицале на Адолфа Хитлера, али Хаусхоферов критички став према методама нулте толеранције политике антисемитизма, стварали су одбојност према Националсоцијалистичкој партији. Такође, његова супруга, Марта, била је јеврејског порекла што се није могло опростити оцу геополитике (Herwig, 1999, р. 222). Иако није био члан партије, пружао је подршку одређеним Хитлеровим потезима, нарочито оним који се тичу спољне политике и негирања међуратних, боље речено версајских, институција. Подржао је Хитлерову одлуку о напуштању Лиге народа, а користећи

своја познанства у Јапану, индиректно је учествовао у склапању Антикоминтернског пакта (Herwig, 2010, p. 12). За Хаусхофера Русија је природан савезник Немачке, и када би бирао између степских и поморских крадљиваца, изабрао би прве (Tunander, 2001, p. 461). Када је 1939. године потписан Пакт о ненападању (Рибентроп — Молотов пакт), честитао је фиреру и рекао да је тај потез „тежак ударац против политике анаконде, западне јеврејске плутократије” (Herwig, 2010, p. 12). Напад на Совјетски савез и самим тим пропаст идеје континенталног савеза, дубоко је разочарао Хаусхофера. Како је и сам говорио, напад је означавао и политичку и војну пропаст (Tunander, 2001, p. 461). Када је Хес својевољно одлетео на пут без повратка у Шкотску, Хаусхофер је изгубио свог заштитника. Након тог догађаја, за Хаусхофера је уследио период хапшења, честих претреса и претњи (Herwig, 2010, p. 13). Хаусхоферов син Албрехт је пре Хеса покушао да ступи у контакт са војводом од Хамилтона, чланом Англо-немачког друштва, за кога се знало да је присталица мира и блиских односа између Немачке и Британије, међутим није било успеха (Крешо, 2004б, стр. 419). Након Хесовог неуспеха, Албрехт је био блиско повезан са покретом отпора (Крешо, 2004б, стр. 419).

Што се тиче научног доприноса, према Хаусхоферу, Геополитика треба да проучава девет група проблема:

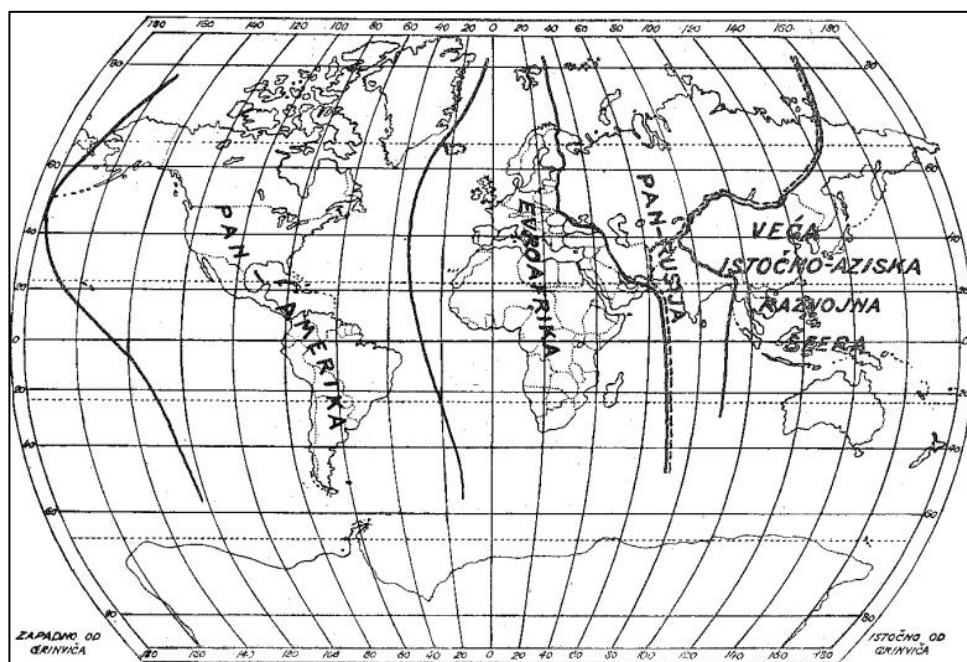
- ❖ узајамно утицање животног простора и насеља,
- ❖ однос између геополитике и политичке идеологије,
- ❖ проблем утицаја животног простора као чиниоца у стварању расе и класе,
- ❖ обрнути утицај идеологије на животни простор,
- ❖ миграције,
- ❖ границе,
- ❖ проучавање срца (средишта животног простора),
- ❖ однос културне и уметничке географије са политичком географијом и геополитиком и
- ❖ исправке идеологије (Младеновић, 1995, стр. 51).

Изузетан утицај на Хаусхофера је оставио Фридрих Рацел, кога је чак и познавао будући да је био „пријатељ и колега његовог оца, Макса” (Abrahamsson, 2013, p. 43). Хаусхофер је прихватио Рацелов термин аутаркија и примењивао га као значајан фактор у геополитици. Појам аутаркија би у буквалном преводу значио самодовољност. У смислу државе, аутаркија представља енергетску, привредну, економску и сваку другу независност једне државе од других. Између политичке географије и геополитике Хаусхофер је правио јасну разлику: прва проучава државу са просторног аспекта а друга простор са аспекта државе (Степић, 2016, стр. 238). Према Хаусхоферу „суштинска геополитичка одредница јесте *Велики простор (Grossraum)*” (Хаусхофер, 1995, стр. 71). Увидевши да је униполарно устројен међународни систем неодржив, а узимајући у обзир теорију Великих Простора, Хаусхофер долази до идеје о „*Панрегионима*”, као интересним сферама великих пространстава од којих неке обухватају више континената.

Према његовој визији основала би се 4 пан-региона и то:

- а) Евро-Африка, у којој преовлађује француско-немачки тандем;
- б) Пан-Русија, која ће проширити свој утицај ка Индијском океану на Персију, Авганистан и Индијски потконтинент;
- в) Проширена источно-азијска развојна област, груписана око Јапана као водеће силе региона;
- г) Пан-Америка под вођством САД (Грчић, 2000, стр. 43).

Прилог 2: Хаусхофова подела света на пан-области.

Извор: Edvard Erl — *Tvorci moderne strategije*, Vojno delo, Beograd, 1952. /електронско издање/
(стр. 425)

Пан-региони у буквалном смислу одређују границе интересних сфера које би требале да допринесу миру и које су, према Хаусхоферу, најбољи и најефикаснији пут ка целокупном напретку читавог човечанства.

„Немачко-руски геополитички савез за њега је седиште будуће „континенталне геополитичке осе” Берлин-Москва-Токио” (Пророковић, 2014, стр. 183). „Хаусхофер је предлагао план за велики евроазијски савез између Франкове Шпаније, Мусолинијеве Италије, Петенове Француске, Хитлерове Немачке, болшевичке Русије и императорског Јапана, против Уједињеног Краљевства и САД” (Грчић, 2000, стр. 44).

Хаусхофер пред крај свог живота тврди да је Макиндрова теорија превазиђена и да нове тенденције изнова образују „поље геополитичке расподеле” (Хаусхофер, 1995, стр. 73). Хаусхоферов рад најбоље је оценио познати чешки теоретичар Оскар Крејчи (Oskar Krejčí), који тврди да је његов рад „врхунац немачке геополитичке мисли, али истовремено и њена криза” (Пророковић, 2014, стр. 144).

2. Геополитика као ударна песница Трећег рајха

2.а Развој просторног поимања Адолфа Хитлера

Како сам тврди, Хитлер је од малена био надарен за географију и историју, и у тим наукама се издвајао од својих вршњака у школи (Хитлер, 2004, стр. 17). Ипак, јасно је да је о геополитици Хитлер највише научио од Хаусхофера и Хеса. Рудолф Хес је био Хитлеров саборац који је заједно са њим осуђен на казну затвора у заводу Ландсберг.⁵ Као дугогодишњи Хитлеров заменик у партији, Хес је био човек од поверења и свакако да је он учврстио Хаусхоферове геополитичке ставове код Хитлера. Хесова улога у приближавању геополитичких теорија Хитлеру била је изузетно значајна.

У једном разговору са Хансом Франком, генералним гувернером окупиране пољске, Хитлер је рекао: „Ландсберг је био мој универзитет који је платила држава” (Крешо, 2004а, стр. 305). Током одслужења казне затвора Хитлер је консолидовао и, на одређен начин, рационализовао свој поглед на свет. Свој патолошки страх и мржњу према Јеврејима применио је у теорију проширења животног простора на штету Русије, како би одбранио Европу од „јеврејског болшевизма”. Како тврди Грчић, Хитлер је применио спој Макијавелијеве реалполитике, коју је преузео од Бизмарка, и политичке географије Рацела (Грчић, 2000, стр. 39). Потенцијалног савезника у Италији је видео и пре него што је она постала фашистичка. Незадовољство поретком версајске Европе била је заједничка и једнима и другима. Хитлер је био убеђен да савезништву са Италијом неће стајати на пут питање очигледне италијанизације Јужног Тирола (Крешо, 2004а, стр. 312). 1922. године разматрао је савезништво са Уједињеног Краљевства, а годину дана касније, током сукоба Уједињеног Краљевства и Француске око питања француске окупације Рурске области, учвршћује свој став (Крешо, 2004а, стр. 312). Хитлер није имао дилеме о питању шта треба радити са средњеевропским простором. „Још од својих дечачких дана проведених у Линцу, Хитлер је будућност Аустријанаца који су говорили немачким језиком видео у присаједињењу њихове земље немачком Рајху” (Крешо, 2004б, стр. 99). Утицај политичких географа, нарочито Рацела, на Хитлера био је велик ако узмемо у обзир начин на који се Хитлер односи према уопште просторном у свом делу „Моја борба” (*Mein Kampf*).

Хаусхоферова улога у самом писању овог дела је тешко доказива, ипак, његов утицај који је остварио посетама у Ландсбергу је неспоран. Он се на извешан начин оградиле тиме што је одбио да анализира то дело у Часопису о геополитици, наводећи том приликом да је Хитлерово дело „имало мало додирних тачака са геополитиком” (Herwig, 1999, р. 225). Под велом тајне остаје да ли је Хитлер заиста сам написао, и какве је и колике улоге су у писању имали Хес и Хаусхофер.

⁵ Постоје тврдње да је Хес је упознао Хитлера још у младости, у Минхенском огранку тајног друштва Туле (Блед, , стр 150).

Хитлер у својој књизи приближава геополитичке идеје читаоцима упрошћујући их на свакодневне ситуације. У поглављу *Бечке године учења и мучења* Хитлер пише о замишљеној седмочлавној радничкој породици која живи у малом подруму, указујући како скученост простора неповољно утиче на ментални развој и здравље деце (Хитлер, 2004, стр. 31). На тај начин Хитлер обрађује идеју животног простора на микронивоу. Даље, о стању након Великог рата такође у „Мојој борби” (*Mein Kampf*) Хитлер пише: „Само довољно велик простор на овој земљи гарантује народу слободу битка. При том се неопходно величина насељене области не може процењивати искључиво према захтевима садашњости, чак ни према величини приноса тла, прерачунато на број народа.” (Хитлер, 2004, стр. 407). Свестан циља версајског поретка у Европи, такође примећује: „другачији је данашњи положај Француске: војно прва сила, без озбиљног ривала на континенту, границе на југу према Шпанији и Италији добро заштићене, против Немачке осигурана немоћу наше отаџбине, њена обала у другом фронту лежи пред животним нервима британског Рајха” (Хитлер, 2004, стр. 394). Кјеленов принцип да пораст броја становништва нужно тражи проширење територије, Хитлер индиректно објашњава у својој књизи износећи тврдњу да ће у Немачкој, пошто има годишњи прираштај становништва од приближно девет стотина хиљада душа, тешкоћа исхране ове армије нових грађана постати из године у годину све већа, и да ће се једног дана завршити катастрофом (Хитлер, 2004, стр. 98). Видимо да је Хитлер заиста имао представу о просторном, и да избор Немачких савезника има смисла. Хитлерови ратни планови били су у потпуној сагласности са немачком геополитичком школом, уколико усклађивање није вршено у обрнутом смеру. Наравно, напад Трећег Рајха на Совјетски савез био је у супротности са Хаусхоферовом пројекцијом континенталног савезништва Берлин—Москва, али Хитлер није могао да пређе преко јеврејског болшевизма Русије. „Оно што је Индија за Енглеску, источне територије биће за нас” рекао је Хитлер у приватном разговору у свом штабу, августа 1941. године (Крешо, 2004б, стр. 431). Идеја продора на југоисток није престајала да буде актуелна од Првог светског рата. Након пораза на истоку, у Стаљинграду и Владикавказу, који су означили почетак краја Трећег Рајха, у фебруару 1944. године Хитлер је и даље оптимистично веровао да то неће утицати на успешност Продора на исток и рекао: „Све је исток, само и увек на исток, то су вене наше расе које се морају ширити” (Hauner, 1984, р. 197). Хитлер се надао да је продор на исток једини одржив, на његову жалост наставио је традицију Наполеона. Ипак значај Макиндрове теорије о савезништву немачког „високо организованог ума” и „богатог пространства Русије” Хитлер није препознао, свакако не у мери у којој је Хаусхофер очекивао од фирера.

2.6 Процват геополитике у националсоцијализму

Немачка геополитика и националсоцијалистичка партија су се међусобно допуњавале. За популаризацију геополитике, која је пратила успон Хитлеровог покрета, значајну улогу су имали и ревизионистички став Немаца, све тежа економска ситуација у земљи, и богата немачка географска традиција. Иако је касније нацизам имао присталице из свих друштвених слојева, првобитна подршка нижих слојева била је од пресудног значаја (Mühlberger, 2003, р. 3).

Националне идеје Немачког Царства настале крајем деветнаестог века груписане термином спољна политика (*Veltpolitik*) нашле су себи логичног следбеника у нацистичким начелима који се тичу пангерманске интеграције. „*Veltpolitik*” идеју је у вајмарском периоду додатно популаризовала најпродаванија књига Ханса Грима (Hans Grimm), „Народ без простора” (*Volk ohne Raum*) из 1926. године (Крешо, 2004а, стр. 315). Очигледан утицај на „младе лавове” а самим тим и на дискурс националсоцијалистичког покрета су оставиле Хаусхоферове посете затвору Ландсберг. О томе говори и чињеница да се појмови као што је животни простор пре 1923. године не помињу у терминологији Националсоцијалистичке партије (Herwig, 2010, р. 10). Значајну улогу у популаризацији геополитике имао је Минхенски Институт за геополитику, чији је суоснивач Карл Хаусхофер. Институт је развио своју активност у три смера:

- 1) *Дефинисање немачке доминације у Централној Европи (Miteuropa) и хегемоније према територијално фрагментираном окружењу, првенствено оном на истоку* — Према тој визији у самом средишту Европе налазио би се Велики Немајки Рајх, у чији састав би, уз Немачку, улазила још Аустрија, Пољска, Чешка и Моравска, а око њега би био „мозаик” вазалних држава;

Прилог 3: Немачка идеја послератног поретка у Европи.

Извор: Мирко Грчић, *Политичка географија*, Географски факултет, београд, 2000. (стр. 42)

- 2) *Дефинисање и „научно оправдавање” Продора на Исток ради стицања егзистенцијално важног и недостајућег животног простора;*
- 3) *Дефинисање и убеђивање немачке (и друге) јавности у праведност успостављања новог, тобоже природног, „хиљадугодишњег” (вечног) светског поретка, у коме ће једна од предводничких позиција припадати Немачкој* (Степић, 2016, стр. 239-243).

Одређени утицај на ширење националсоцијалистичке идеје, а уз то и фиреровог погледа на спољну политику и проширење животног простора, има књига „Моја борба” (*Mein Kampf*) која је након Хитлерове убедљиве победе на изборима 1933. године постала најпродаванија књига у

Немачкој. Уз то књига је штампана и Брајевом азбуком, тако да су слепи и слабовиди могли да је читају, а од 1936. двотомна издања ове књиге даривана су младенцима, што је свакако побољшало доступност „штиву” сиромашнијем становништву (Крешо, 2004а, стр. 308). Након доласка нациста на власт, све чешће се примећују пропагандне паролe. „Нови поредак (Neue Ordnung), животни простор (Lebensraum), народ без простора (Volk ohne Raum), владајући народ (Herrenvolk), моћ и простор (Macht und Raum), продор на исток (Drang nach Osten)” (Грчић, 2000, стр. 39), биле су добро смишљене синтагме које су код становника изазивале незадовољство тренутним стањем и жељу за прерасподелом територија. У складу са немачком органицистичком традицијом, нагон за аутаркијом и животним простором чини суседне државице лаким пленом који мами Рајх у успону.

Током припрема за Други светски рат, Немачка је упослила многе географе да дају научну оправданост нацистичкој идеологији. Многи од њих били су запослени у Четвртој групи Одељења војних карата Врховне команде копнене војске (Mil-Geo) војно-географске службе, Генерал штабу војно-ваздушних снага (Luft-Geo) и Врховне команде војно-морских снага (Mar-Geo) (Грчић, 2000, стр. 100). Почетком рата већ су биле израђене детаљне анализе простора за све земље Европе, Северне Африке, Блиски и Средњи Исток, а као пример детаљности опис Москве је издат у три тома (Грчић, 2000, стр. 100). У току рата, 1941. године, формирана је специјална служба при врховној команди Вермахта — истраживачко одељење специјалне намене (*Forschungsstaffel zu besonderer Verwendung* — FSzBV) (Грчић, 2000, стр. 100).

Иако је утицај геополитике растао, утицај Хаусхофера је пао заједно са Хесовим падом у Шкотској. Хес је имао важну улогу у Рајху и био је Хитлерова десна рука и сарадник од поверења. Значајно се бавио припремом Аншлуса и припајањем аустријске партије (Блед, стр. 158). Посао који је покушао да обави без знања фирера завршио се кобно. Како се напад на Совјетски савез приближавао, Хес се одлучио да крене у покушај склапања мира са Лондоном. Можда јер је увидео погубност кршења Пакта о ненападању, а можда је само желео да напад буде изведен свом силином, тачније да се избегне рат на више фронтова. Пошто није било повратних информација од Хеса из Британије, Хитлер се одлучује да хитно реагује и у прогласу, Хесов поступак оправдава менталном болешћу (Блед, 2016, стр. 164). Фирер се нашао у незавидној ситуацији која би могла да доведе до распада Осовине Рим-Берлин и слабљења поверења између њега и Мусолинија, што би означио пропаст свих планова за исток и, нарочито, југоисток.

2.в „Геополитику” пишу победници

Након завршетка Другог светског рата, геополитика је имала негативну конотацију и описивана као нацистичка наука. Као таква, била је маргинализована и забрањена, а њена научност је умањивана. Геополитика је одстрањена из јавног и политичког дискурса. Процес денацификације геополитике прве прве половине двадесетог века, са разлогом или не, био је

бржи у земљама победницама. Управо оне државе које су критиковале немачку геополитичку школу, након рата су похрлиле да развијају своје школе и геополитичке концепције.

Оснивање НАТО пакта као противтеже претњи комунистичке интернационале, оличеној у Совјетском савезу, да прошири утицај ка западу, означило је стварање биполарног поретка. Два светска геополитичка антипода, у Европи су образовали „гвоздену завесу” која је поделила континент. У таквим околностима реалполитике, геополитика је добила још већу примену, тако да су оспоравања научности геополитике била упућена свима и важила за све, осим за САД и Совјетски савез. Суд за ратне злочине у Нирнбергу судио је само пораженима иако је јасно да су злочини чињени и од стране победника. Објективно гледано држава која је највише профитирала биле су САД, које су се учврстиле на позицији најутицајније државе Запада и користиле су сву своју пропагандну моћ за учвршћивање своје позиције „браниоца” Европе.

Силе победнице поделиле су Европу на интересне сфере. Немачка бива подељена на окупационе зоне које образују две државе Западну Немачку и Источну Немачку. Погоршавањем односа САД и СССР-а и почетком Хладног рата, Западна Немачка постаје важан геополитички чинилац Запада. САД су Западној Немачкој наметнуле Халштајнову доктрину. Ова доктрина предвиђала је да Западна Немачка прекине дипломатске односе са државама које признају Источну Немачку, а пошто је „полагала право” на источнонемачку територију, Западна немачка је тражила и да заступа интересе сународника који су на том подручју живели под совјетским режимом (Пророковић, 2014, стр. 212). Након Другог светског рата САД су постале знатно присутније на Старом континенту, и користиле своју моћ како би утицали на јавно мњење. Тако је Хаусхоферова улога у Трећем Рајху била је под велом мистерије. Неке од недоказаних хипотеза биле су: да је Хес био Хаусхоферов ванбрачни син, да су њих двојица били у љубавном односу, да је Хаусхофер написао дело „Моја борба” (*Mein Kampf*), да је Институт за геополитику запошљавао 1000 људи који су стварали теоријске концепције искључиво за Хитлера (Herwig, 2010, р. 11). Како тврди Хервиг, после пола века се може оспорити оптужба коју је изнео шеф Канцеларије САД који је тврдио да је Хитлер био само симбол иза кога је стајала доктрина Хаусхоферовог интелектуалног садржаја (Herwig, 2010, р. 11).

Након рата, окупационе власти Хаусхоферу одузимају звање професора и заплењују његову библиотеку (Herwig, 1999, р. 236). У страху да ће бити ухапшен од стране американаца или убијен од стране руса, како не би доспео у руке победницима, Хаусхофер ће одлучити да одузме себи живот. То чини 10. марта 1946. године заједно са својом супругом, Мартом. У опроштајном писму трагично је ставио тачку на своју, више од пола века дугу, каријеру речима: „Желим да будем заборављен и заборављен” (Herwig, 1999, р. 237).

3. Поход на исток

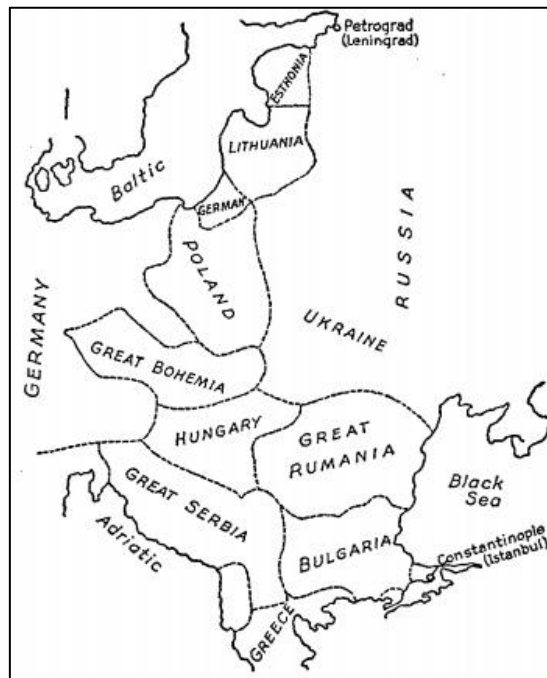
3.a Историја

Немачка заузима центри део европског континента. Иако излази на Северно и Балтичко море, идентитет државе Германа никада није био таласократски одређен, напротив, смештеност у средишту континента одредило ју је као упориште европске телурократије. Кроз историју може се видети јасна тенденција на исток (Источну Европу) на штрб словенског живља који је ту настањен. Словенски народи, страхујући од напада са запада, били су свесни да се историја агресије може врло лако поновити. Људовит Штур (Ludovít Štúr) се плашио тихог процеса германизовања Словена у средњеевропском простору, па је предложио формирање Руско-словенског царства, што је и објаснио у свом раду „Словенство и свет будућности” (Пророковић, 2014, стр. 39). Разједињеност западних Словена кроз историју чини их лаким пленом за освајача, било да он долази са истока или запада. Рацел је само ближе одредио Поход на исток и дао му назив, а колико дуго ова тенденција постоји тешко је одредити. Одређени историчари сматрају да је први „Продор на исток” везан за средњовековни период и процес *Ostsiedlung*, то јест насељавања источних територија немачким народом још од десетог века (Пророковић, 2014, стр. 202).

Деветнаести век био је буран период немачке историје. Док су се Немци скоро читав век трудили да обнове своју државност, пролазећи кроз фазе конфедерализма и распарчавања територије, силе тог доба биле су у полету највише захваљујући свом империјалном статусу и колонијама које су биле „непресушан” извор радне снаге и природних богатстава. Бурна историја немачке државности навела је Немце да непрекидно страхују за своју егзистенцију. Наполеонова освајања, са данашње тачке гледишта, била су кохезивни фактор и допринела су Пруском краљевству у стварању заједничког идентитета и потом Немачког царства.

Незадовољно својом геополитичком позицијом, Немачко царство нашло је савезника у Аустро-угарској монархији за „праведнију“ расподелу колонијалних богатстава. Након пораза у Првом светском рату, Версајска Европа казнила је немачки империјализам колико је могла. Укидање немачке државности није одговарало интересима Уједињеног Краљевства јер би то представљало тријумф за Француску Трећу републику и Совјетски савез који би у том случају постали две најдоминантније државе у континенталном делу Европе, са капацитетима и монолитношћу територије којима не би могле да парирају националне државе средње Европе. Створена је Вајмарска република, незадовољство је кулминирало и неминовно довело до тежње за осветом. Први светски рат угасио је четири царства и створио нове државе. Распарчавањем Аустро-угарске, у средњој Европи су створене нове државе, а Уједињено Краљевство и Француска постарале су се за стварање санитарног кордона између Немачке и Русије.

Прилог 4: Санитарни кордон земаља између Немачке и Русије.

Извор: Halford John Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, National Defence University Press, Washington, DC, 1942. /електронско издање/ (p. 115)

Лоша политичка ситуација и економски слом који је уследио након неисплаћивања високих ратних репарација према победницама били су погодно тле за развијање покрета који је својим суровим методама изражавао незадовољство ситуацијом у држави и Европи. Реч је о Националсоцијалистичкој немачкој радничкој партији и њеном лидеру Адолфу Хитлеру.

3.6 Поход на исток за животни простор

Северноевропска равница представља низију која је богата обрадивим земљиштем а војно-стратегијски посматрано њена равна пространства чине је лако освојивом. Тај простор претежно је насељен словенским становништвом, а најдоминантнија држава ове равнице јесте Русија. Идеја стварања конфедерације између „два мора” (идеја *Międzymorze*, *Intermarium* или *Међуморје*), Балтичког на северу и Егејског на југу уобличила се непосредно после Првог светског рата међу пољским интелектуалним и политичким круговима. Један од првих који је предлагао стварање федерације под окриљем Пољске, а у коју би ушле балтичке државе (Литванија, Летонија, Естонија), Финска, Чехословачка, Мађарска, Румунија, Југославија и западни делови Совјетског савеза — Белорусија и Украјина, био је пољски премијер Јозеф Пилсудски (Józef Klemens Piłsudski) (Пророковић, 2014, стр. 39). Можда и најзначајнија личност у одбрани средњоевропског словенства против Хитлерове Немачке био је Томаш Масарик

(Tomáš Garrigue Masaryk), први чехословачки председник и идејни творац идеје заједничке државе Чеха и Словака. Масарик је био један од лидера савеза Мале антантае.⁶

Као претходница немачком експанзионизму, 1891. године, основан је Општи немачки савез (Allgemeiner Deutscher Verband), касније преименован у Свенемачки савез (Alldeutscher Verband). Ово удружење је окупљало 30.000 чланова који су, користећи своје позиције, ширили идеју пангерманизма (Пророковић, 2014, стр 185). Занимљива је чињеница да су Немци идеју животног простора усмерили ка истоку и југоистоку, а никако ка западу. Ако узмемо у обзир идеје о проширењу животног простора као последице повећања броја становника, право на простор подједнако су имали и словенски народи, али ипак Немци се нису усудили да оправдају своје теоријске идеје и нападну своје западне суседе, чији је наталитет знатно мањи.⁷

Још 1934. године направљена је анализа о политичкој ситуацији у југоисточној Европи, у којој су представљени прегледи тадашње ситуације и најподеснији путеви јачања утицаја Немачке за сваку појединачну државу (Чехословачка, Мађарска, Југославија, Румунија, Бугарска, Грчка). Анализом су обухваћене све државе јужно и источно од Немачке које су представљале потенцијалне ратне циљеве.⁸

Анализе су допринеле да се искристалишу следећи ставови:

- ❖ Чехословачка је означена као носећи стуб савеза Мале антантае и као главни носилац француског утицаја на овом простору;
- ❖ Југославија је представљена као најзначајнија карика Балканског полуострва, али је уједно указано и на простор развијања односа са Немачком. Француски покушаји да приволе Италију на своју страну, нужно су се одразили на односе Француске са Југославијом. Немачка је ту увидела шансу;
- ❖ Мађарска је држава која је као наследница, у Великом рату поражене, Аустроугарске имала ревизионистички став који треба да се искористи како би се разбио савез мала антанта;
- ❖ Румунија је такође означена као земља франкофила која је неоправдано увећала своју територију, нарочито на рачун суседне Мађарске;
- ❖ Бугарска се сматра најизолованијом земљом Балканског полуострва која, у мањој мери од Мађарске, има ревизионистички потенцијал који се он мора контролисати и усмерити на савезништво са Југославијом;
- ❖ Грчка је описана као држава у којој постоје значајне снаге, у које се убраја и владар, које потенцијално имају жељу за приснијим односима са Немачком (Лукач, 1997, стр. 554-555).

⁶ Масарик је био велики заштитник српских интереса и Србе је сматрао веома важним савезницима у спречавању германске хегемоније над средњоевропским простором (Пророковић, 2014, стр. 40).

⁷ Под западним суседима нарочито се мисли на Француску, која својим простором и војном моћи, представља јединог суседа који може да парира Немачкој.

⁸ Изостанак студије за Аустрију можемо тумачити кроз став Немаца да се интеграција ове државе неће одвити насилним путем, јер на њеној територији живи исти, Немачки, народ.

Југославија је од почетка до краја савезништва Хитлера и Мусолинија била спорна тема. И Италија и Немачка су желеле доминацију овом територијом само за себе, али су ипак компромисно поделили окупационе зоне на приморску италијанску и континенталну немачку.

Велики источни план (*Generalplan Ost*) представљао је операционализацију Продора на исток у Другом светском рату. Овај тајни план био је разрађен и припремљен пре рата. Групом која је стварала план руководила је Главна безбедносна служба Рајха (*Reichssicherheitshauptamt*) (Пророковић, 2014, стр. 205). Велики источни план састојао се „Великог плана” (*Grosse Planung*) и „Малог плана” (*Kleine Planung*). „Мали план” је био краткорочан задатак који је подразумевао предузимање одређених активности још током рата и извођења ратних операција, док се „Велики план” односио на акције које су требале да се спроводе по завршетку рата, у периоду од тридесет година (Пророковић, 2014, стр. 206). Дугорочно, Велики источни план је требало да обезбеди доминацију Немаца и смањење броја становника „ниже” расе (Јевреја, Рома, Словена). Као један од корака плана, на исток су послате такозване „Ајнзацгрупе” (нем. *Einsatzgruppen*) чији је задатак био да у позадини Вермахта „умирују” освојена подручја (Крешо, 2004б, стр. 503). Групе су имале наређење да „приоритет” за погубљење имају Јевреји који су били у структурама власти Совјетског савеза. Задатак „Ајнзацгрупа” за фирера је био изузетно важан, те је захтевао хитро извештавање о свакодневним убиствима (Крешо, 2004б, стр. 504). Окупацијом западних делова Пољске почео је процес германизовања источних територија. Тај процес трајао је све до совјетске офанзиве 1944. године. Уочи напада на Пољску, Хаусхофер је из позадине помагао Хесу и дао му детаљан план за „регерманизацију” балтичких народа (Herwig, 1999. p. 234). У складу са доктрином аутаркије нацистима је било важно да се обезбеде производњом хране. Зато су, вођени политиком рурализације, пројектовали насеља на источним територијама, која ће населити Немцима. Хенрих Химлер (Heinrich Luitpold Himmler) тада образује групу стручњака која ће под вођством Конрада Мејера (Konrad Meyer-Hetling), професора Минхенског Универзитета и СС официра, пројектовати просторна решења будућих насеља (de Betoño, 2020, p. 167).

Прилог 5: Химлер и Мејер представљају Хесу модел идеалног руралног насеља.

Извор: de Betoño, The Nazi anti-urban utopia: 'Generalplan Ost'. *Mètode Science Studies Journal-Annual Review* (p. 170).

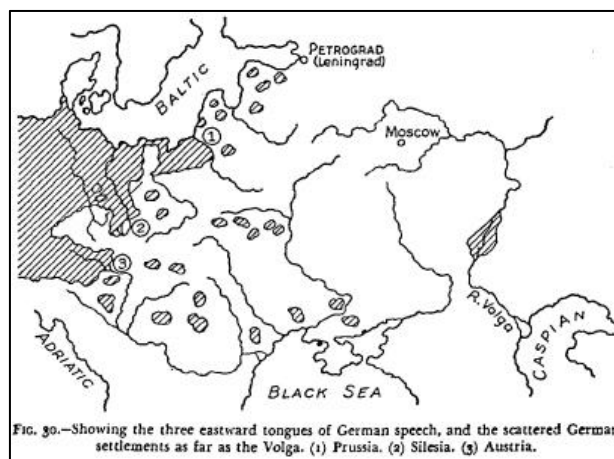
Пројектована насеља су имала стратешки значај јер су била распоређена у градове, вароши и села тако да потенцијални освајач да би дошао до града претходно мора освојити села и вароши која се циклично простиру и имају заштитну функцију. Идеја је била да у селима живе војници—ратари (*Wehrbauer*) који би бранили окупиране територије и германизовали их ширењем идеологије нацизма (de Betoño, 2020, p. 166). Такође, њихов рад на плодним источноевропским ораницама би доприносио привредној и прехранбеној независности Рајха.

„За Химлера, и остале високо рангиране нацистичке званичнике, сачињавање Великог источног плана био је корак ка већој реформацији немачког народа” (Abrahamsson, 2013, p.43). Нацисти су веома озбиљно схватили задатак. Ако узмемо у обзир тврдње да су желели да униште Совјетски савез и да на реци Јенисеј успоставе границу са Јапаном, као следећи корак на окупираном источном простору било је потребно образовати још три нова *Reichscommesariat*-а на истоку (Пророковић, 2014, стр. 207). Дакле поред делимично остварена два *Reichscommesariat*-а у плану су била још три која би утростручили величину Рајха. Међутим војни пораз јединица *Bundeswehr*-а и њихових снага код Стаљинграда и Владикавказа означио је почетак краја „Великог источног плана”.

3.в Значај дунавског басена и Цариграда

„Дунав је река која се одликује одсуством сваког јединства у своме току” (Ристић, 1939, стр. 3). У горњем делу тока, узводно од Девинских врата, Подунавље је насељено компактним немачким живљем. Тај део Дунава у континуитету припада Немцима, међутим покушаји немачког продора у средњи и доњи ток били су понављани с времена на време. Миграције становништва током повести биле су непрестане. Значајније сеобе несловенског живља са севера на просторе српских земаља биле су још током средњег века када су Саси долазили у Рашку како би обновили српске руднике. Систематске колонизације сежу још у осамнаести век кад су оснивана насеља дуж Тисе и Дунава, где ће Немци живети све до краја Другог светског рата.

Прилог 6: Приказ територија у којима је до Првог светског рата немачки био матерњи језик.

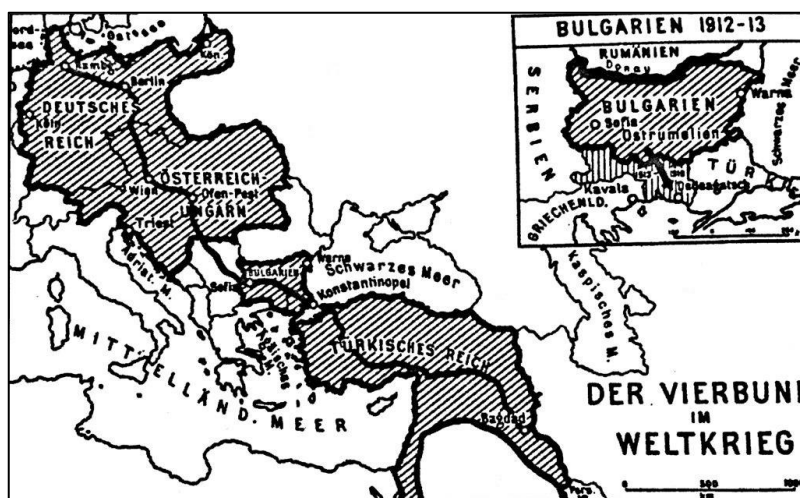
Извор: Halford John Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, National Defence University Press, Washington, DC, 1942. /електронско издање/ (p. 94)

Продор Османског царства у Европу сејао је страх европским престоницама. Гледано из перспективе Беча, није свеједно уколико за јужног суседа имате бројчано мањи народ чији напредак као хегемон контролишете и са друге стране ако се ту налази исламски освајач са претензијама да овлада Европом. Током османског продора Срби се из свог националног средишта, Старе Србије, селе ка северу. Сеобе су за Немце значиле само једно — повећање броја словенског становништва у средњем Подунављу. Током српских буна, устанака и ратова за ослобођење, требало је онемогућити руском војнику да на Балкану приђе Дунаву и Београду и помогне братском православном народу. Аустрија тада прорачунато игра између обнављања српске државности и руског утицаја.

Значај реке драстично се повећава када је на Бечком конгресу 1815. проглашена слободна пловидба међународним водама (Ристић, 1939, стр. 7). Париским мировним уговором из 1856. године основане су две међународне комисије за Дунав: Европска комисија за Дунав (Commission Europeen du Danube; Europäische Donaukommission), чије су чланице биле: Велика Британија, Пруска, Француска, Аустрија, Сардинија, Русија и Турска, и Обалска комисија (Commission le Danube Superieur nem Donauufer-Kommission), у коју су улазиле све приобалне земље (Пророковић, 2014, стр. 120). Велика Британија, која је била члан прве комисије, утицала је на обуздавање Немачке моћи. „Велика источна криза (1875-1878) отворила је време у ком је Балкан постао стална позорница на којој се одвијао тихи европски сукоб” (Глишин, 2019, стр. 333). Након Берлинског конгреса Аустрија доминира дунавском током али и српском интелигенцијом и политиком. Од осамдесетих година двадесетог века, а нарочито после пада Берлинског зида и настанка уједињеног цина у срцу Европе, mitteleurop-ски пројекат доживљава ренесансу, а германска настојања да формирају велику интересну сферу са Дунавом као осовином постају све очигледнија стварност (Степић, 2019, стр. 167).

Избор Немачких савезника у Првом светском рату директно је повезан са идејом Продора на исток.

Прилог 7: Приказ избора Немачких савезника у Првом светском рату.

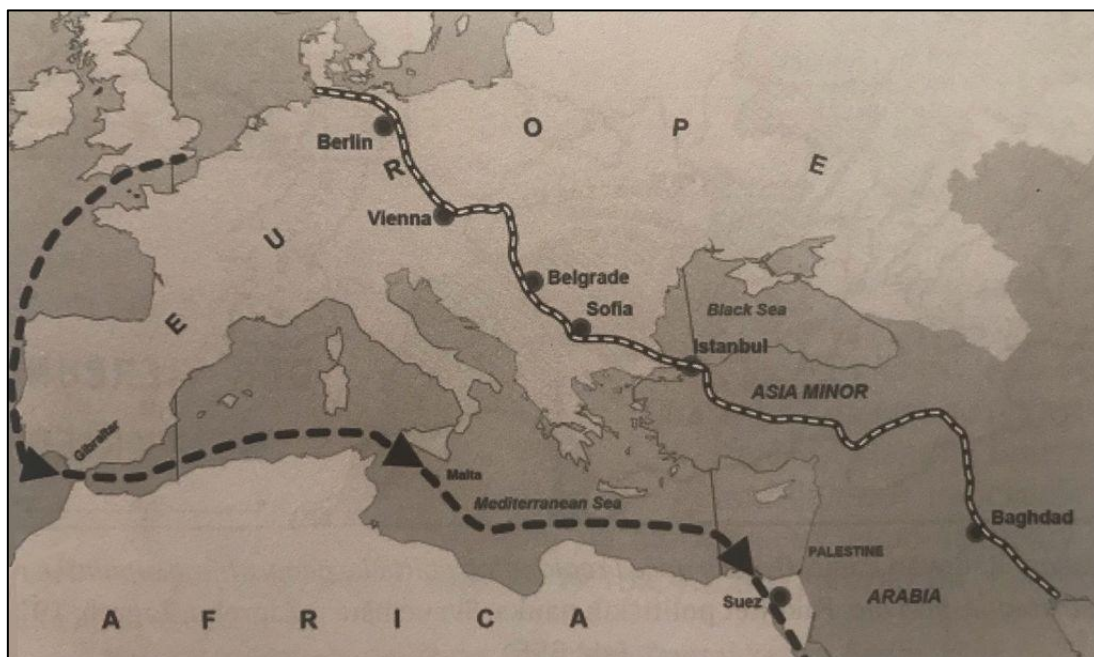

Извор: Миломир Степић, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*. Београд: Институт за политичке студије, (стр. 241).

Непосредно пре почетка Другог светског рата ситуација у Подунављу је следећа: горњи ток — чист немачки живаљ; средњи ток — борба око животног простора између Мађара и Словена и расута немачка насеља дуж Дунава и Тисе; и доњи ток — мочварни простор без немачког становништва (Ристић, 1939, стр. 31). Дунавом су тада саобраћали бродови 13 великих предузећа, као и велики број мањих бродовласника, а највећа организација била је аустријска Пословна заједница дунавских бродарстава (нем. *Betriebsgemeinschaft der Donaudampfschiffahrten*). Аустрија као континентална држава увидела је значај Дунава и његове предности за трговину и простирање културног политичког и другог утицаја, стога не чуди што је баш аустријска организација доминирала дунавским током.

Геополитички значај Цариграда није потребно доказивати. Смештен на мореузу који делимично контролише поморску трговину срца света, овај град је од свог оснивања представљао престиж. Борба за Други Рим није престала ни данас. Изградња пруге Београд-Ниш била је само део пројекта који ће Немачка потом покушати да искористи за своје коначно одредиште — Багдад. Багдадска железница била би трн у оку британској империји и директно би залазила у њену интересну сферу.⁹

Прилог 8: Поређење британског поморског пута и немачке железнице.

Извор: Миломир Степић, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*. Београд: Институт за политичке студије, (стр. 241)

⁹ Значај тог правца увидели су још Римљани, који су изградили Цариградски друм (Сингидунум-Цариград), назвавши га *Via militaris* (Стојковић, 1995, стр. 166).

Од 1908. до 1918. године, Немачка је учврстила Немачко-Аустро-Турски савез. За правац северозапад-југоисток, који представља телуократску жилу ка Индији, Персијском заливу и арапском свету, Цариград представља пупчану врпцу. Овај копнени пут представља алтернативу поморској траси таласократских земаља ка Макиндеровим „периферним земљама” кроз Суецки канал. Други „крк” који је спајао континентални Север и маритимни Југ била је Моравско-Вардарска долина која је природно предодређена за спој са солунском луком. „Цариград и Солун били су трговачки, саобраћајни и стратегијски центри којима су тежили и теже сви са Севера, посебно Русија” (Стојковић, 1995, стр. 167). Русија ће користити сваку прилику да током прекрајања граница на полуострву, као сила, претежно уважава бугарске интересе. Бугарска је у том смислу представљала извесну замену за Цариград, за ког су знали да неће тако лако добити, тиме што би Русија тада копненим путем обишла Мраморно море и неометано могла да своје интересе спроводи кроз „великобугарске” луке на Егејском мору.

ЗАКЉУЧАК

Немачка географска традиција значајно је утицала на полазне идеје геополитике. Интелектуално залеђе својих сународника које је имао Хаусхофер логично се завршило успостављањем нове научне дисциплине. Очигледно је да је Хаусхоферов каријерни напредак текао упоредо са уздицањем националсоцијализма и тешко је одредити ко се у симбиози нацизам-геополитика више окористио. Незадовољство ратним поразом, високе ратне репарације, „издаја”, економска пропаст државе о којој су деценијама сањали била је сваког искреног родољуба. Зато је изузетно важно схватити дух времена. Наиме, Европа је изашла из Великог рата, угашена су бројна царства и појавили су се нови актери на светској геополитичкој позорници. Конкретно у Вајмарској Републици своје незадовољство послератном ситуацијом показивали су и десничари и левичари. Версајски систем је био вештачки, неодржив и унапред осуђен на пропаст. Било је само питање времена када ће доћи до слома, нарочито ако на ту ситуацију додамо још и пасивност Савезника.

Утицај Хаусхофера на склапање савезништва између Немачке и Јапана био је велик, његова величина се пре свега огледа у покретачком — иницијалном облику, али свакако он није био једини кохезивни фактор. Није било потребно улагати велике напоре да би се Хитлер импресионирао Јапаном — две државе донекле су делиле спољнополитичке интересе, власт им је била централизована у рукама ауторитарних вођа и обе су имале за циљ рушење претходног светског поретка и стварање новог, по својој мери. Истина, Хаусхоферова познанства у Јапану јесу значајно допринела склапању Антикоминтернског пакта, али ипак *Карл Хаусхофер није пресудно утицао на савезништво Немачке и Јапана*. Његов утицај је исправније назвати покретачким или, у одређеној мери, латентним него пресудним. Само савезништво било је у складу са Хаусхоферовим уверењима, што се не може рећи и за сврху Пакта која је била уперена против Русије. Хаусхоферова идеја о пан-областима потенцијално је могла бити водиља ка бољем светском поретку, али околности у којима се идеја развијала једноставно нису били идеални. Потоња бруталност Нацизма је створила одбојност према Хаусхоферовој идеји о мултиполарном свету, што иде у прилог светском хегемону да одржи своју позицију. Хаусхофер је ипак остао веран својим идејама и био је искрено разочаран када је Хитлер погазио Пакт о ненападању, и тиме осујетио идеју осовине Берлин-Москва-Токио. Уместо те осовине, а због кратковидости Хитлерове стратегије, Немачка је била осуђена на осовину „Вашингтон-Париз-Лондон”. Ипак, како време одмиче све више је јаснија природна оријентација Немачке као телуократске државе која гравитира ка евроазијатству и простору дунавског басена. Питање је како ће Немачка искористити моћ кохезивног фактора коју као континентална сила има, када буде поново била у могућности. Са извесне временске дистанце ипак чин Хаусхоферовог самоубиства нам говори да је пораз Нацистичке Немачке у његовим очима ипак био пораз Немачке, била она нацистичка или не. Тако Хаусхофер окончава свој живот и остаје веран својим речима: „*Боље је европски умрети, него иструнити амерички*”.

Списак коришћених извора

- ❖ Abrahamsson, C. (2013). On the genealogy of Lebensraum. *Geographica Helvetica*, 68, p. 37–44.
- ❖ Блед, Ж. П. (2016). *Хитлерови људи* (1. изд.). ННК Интернационал; Дан Граф.
- ❖ Глишин, В. (2019). НЕМАЧКИ СРЕДЊОЕВРОПСКИ КОНТИНЕНТАЛИЗАМ И БАЛКАН. *Култура пописа, год. XVI (2019), бр. 39*, стр. 327-340.
- ❖ Грчић, М. (2011). Гносеолошки модели географских проучавања односа природе и друштва. 1(91), стр. 3-32. doi:10.2298/GSGD1101003G
- ❖ Грчић, М. (2000). *Политичка географија*. Географски факултет.
- ❖ de Betoño, U. F. (2020). The Nazi anti-urban utopia: 'Generalplan Ost'. *Mètode Science Studies Journal-Annual Review*, (10), p. 165-171.
- ❖ Деспотовић, Љ. (2012). *Српска геополитичка парадигма : прилози за заснивање примењене геополитике* (Vol. 5). Каирос.
- ❖ Дугин, А. (2004). *Основи геополитике књига 2 Просторно мислити*. Екопрес.
- ❖ Erl, E. M. (Eds.). (1952). *Tvorci moderne strategije* (Vol. 3). Vojno delo.
- ❖ Младеновић, М. (1995). Шта је геополитика. *Тајна Балкана*, стр. 37-54.
- ❖ Mühlberger, D. (2003). The Social Basis of Nacism, 1919-1933
- ❖ Килибарда, З. (2008). *Основе геополитике*, Београд: Факултет безбедности — Службени гласник.
- ❖ Кјелен, Р. (1943). *Država kao oblik života : suvremena teorija o državi* (Vol. 6). Matica hrvatska.
- ❖ Крешо, Ј. (2004а). *Hitler : 1889-1936 Hibris*. Београд, Утопија.
- ❖ Крешо, Ј. (2004б). *Hitler : 1936-1945 Nemezis*. Београд, Утопија
- ❖ Лукач, Д. (1977). Утврђивање основних праваца и метода експанзије Трећег Рајха према југоистоку Европе по доласку нациста на власт 1933. године, *Годишњак балканолошког института BALCANICA VIII*, стр. 547-558.
- ❖ Пророковић, Д. (2014). *Немачка геополитика и Балкан : о циљевима средњоевропског континентализма* (Vols. 2, књ 4). Catena mundi.
- ❖ Ристић, А. М. (1939). *Дунав : геополитичка студија* (Vol. 28). Политика и Друштво.
- ❖ Степић, М. (2016). *Геополитика: идеје, теорије, концепције*. Београд: Институт за политичке студије
- ❖ Стојкерс, Р. (1995). Теоријска панорама геополитике. *Тајна Балкана*, стр. 17-35.
- ❖ Стојковић, М. (1995). Геополитички чиниоци балканизације. *Тајна Балкана*, стр. 159-208.

- ❖ Tunander, O. (2001). Swedish-German geopolitics for a new century Rudolf Kjellén's 'The State as a Living Organism'. *Review of international Studies* 27.3 (2001): p. 451-463.
- ❖ Hauner, M. (1984). *Hitler. A chronology of his life and time*. London: Macmillian
- ❖ Хаусхофер, К. (1995). Геополитичка динамика меридијана и паралела, *Тајна Балкана*, стр. 69-74
- ❖ Herwig, H. (2010). The daemon of geopolitics: Karl Haushofer, Rudolf Hess, and Adolph Hitler. *University of Calgary*, Преузето 8. априла 2021., са <https://www.usafa.edu/app/uploads/Harmon53.pdf>
- ❖ Herwig, H. (1999). Geopolitik: Haushofer, Hitler and lebensraum. *Journal of Strategic Studies*, 22:2-3, p. 218-241.
- ❖ Хитлер, А. (2004). *Mein Kampf Adolfa Hitlera* (1. izd.). Beograd: Magnet. *Mètode Science Studies Journal*, 10 (2020): 165-171. University of Valencia.

Списак прилога

- ❖ Прилог 1: Насловна страна Часописа за геополитику Извор: <https://www.zvab.com/servlet/BookDetailsPL?bi=15506029642> (7 .4. 2021)
- ❖ Прилог 2: Хаусхоферова подела света на пан-области. Извор: Edvard Erl — *Tvorci moderne strategije*, Vojno delo, Beograd, 1952. /електронско издање/ (стр. 425)
- ❖ Прилог 3: Немачка идеја послератног поретка у Европи. Извор: Мирко Грчић, *Политичка географија*, Географски факултет, београд, 2000. (стр. 42)
- ❖ Прилог 4: Санитарни кордон земаља између Немачке и Русије. Извор: Halford John Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, National Defence University Press, Washington, DC, 1942. / електронско издање/ (p. 115)
- ❖ Прилог 5: Химлер и Мејер представљају Хесу модел идеалног руралног насеља. Извор: de Betoño, The Nazi anti-urban utopia:'Generalplan Ost'. *Mètode Science Studies Journal-Annual Review* (p. 170)
- ❖ Прилог 6: Приказ територија у којима је до Првог светског рата немачки био матерњи језик. Извор: Halford John Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, National Defence University Press, Washington, DC, 1942. /електронско издање/ (p. 94)
- ❖ Прилог 7: Приказ избора Немачких савезника у Првом светском рату. Извор: Миломир Степић, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*. Београд: Институт за политичке студије, (стр. 241)
- ❖ Прилог 8: Поређење британског поморског пута и немачке железнице. Извор: Миломир Степић, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*. Београд: Институт за политичке студије, (стр. 241)